

4) Centraal Archief Staatsbosbeheer Roermond, Archief Staatsbosbeheer, houtvesterij Maastricht, inv. nrs. 19 en 20, stukken betreffende het voormalig zedelijk lichaam "Het Malensbosch".

5) RAL, Archief Vaalsbroek, Toelichting van de statuten van het Malensbos, samengesteld door J.A. van Clermont, fol. 15; C. Quix, Historisch-topographische Beschreibung des Kreises Eupen, Aken 1837, 152-153.

6) RAL, Archief Vaalsbroek, Extracten uit Volanten Scripturen, 1499-1734, nr. 26.

7) RAL, Archief Vaalsbroek, Toelichtingen, fol. 11; L. von der Coels von Brügghe, Die Lehensregister des probsteilichen Mannkammer des Aachener Marienstiftes, 1394-1794, Bonn 1952, 630.

8) RAL, Archief Vaalsbroek, Statuten, 8-1-1767, artikel 46.

9) RAL, Archief Vaalsbroek, Bosboek van het Malensbos (Bosprotocollen), 1787-1792, fol. 13, 23, 35, 37; Ibidem, Protocollen van het Malensbos 1510-1725.

10) RAL, Archief Vaalsbroek, Protocollen 1510-1725, fol. 66; ibidem, Toelichtingen, fol. 36.

11) RAL, Archief Vaalsbroek, Toelichtingen, fol. 36.

12) RAL, Archief Vaalsbroek, Bosboek, fol. 28-37; ibidem, Toelichtingen, fol. 10, 36, 37.

13) RAL, Archief Vaalsbroek, Bosboek, fol. 9.

14) Overtredingen zijn omschreven in de statuten (RAL, Archief Vaalsbroek), o.m. in de artikelen 6, 11, 16, 30, 31, 33, 37, 39, 40.

15) RAL, Archief Vaalsbroek, Extracten Malensbos, rol nr. 2, nr. 98; ibidem, Protocollen, nrs. 108-109; ibidem, Toelichtingen, fol. 28.

16) RAL, Archief Vaalsbroek, Extracten, Malensbos, rol nr. 2; ibidem, Toelichtingen, fol. 4.

17) Ibidem, Extracten, nr. 241; ibidem, Toelichtingen, fol. 3, 24.

18) Ibidem, Extracten, nr. 11; ibidem, Toelichtingen, fol. 1, 3, 4, 34.

19) Ibidem, Bosboek, fol. 67, 71, 298-299; ibidem, Extracten, nr. 71; ibidem, Toelichtingen, fol. 4-6.

20) Ibidem, Bosboek, fol. 25; ibidem, Extracten, rol nr. 2, nr. 123; ibidem, Protocollen, nr. 32-36; ibidem, Toelichtingen fol. 22, 23, 29.

21) Ibidem, Bosboek, fol. 46-48; ibidem, Protocollen 1787-1792, fol. 46-51.

22) Ibidem, Bosboek, fol. 135-142.

23) Ibidem, Extracten, rol nrs. 2, 251; ibidem, Protocollen, fol. 19.

24) Ibidem, Bosboek, fol. 10-13; ibidem, Toelichtingen, fol. 7-10.

25) RAL, Archief Vaalsbroek, Contributionsrolle für den gemeinen Malensbusch, 1820-1822; W. Goossens, Aanteekeningen over het Malensbosch te Vaals, in: Maasgouw 51 (1931), 49-50.

26) RAL, Archief Vaalsbroek, Bosboek, fol. 13.

27) Ibidem, Extracten nrs. 228, 260, 262.

28) Ibidem, Bosboek, fol. 119; ibidem, Toelichtingen, fol. 9, 36.

29) Ibidem, Bosboek, fol. 132-160.

30) RAL, Project.

31) Ibidem; RAL, Archief Vaalsbroek, Bosboek, fol. 119.

32) Ibidem, Bosboek, fol. 132-160; RAL, Project.

33) Er waren oorspronkelijk bezwaren tegen de aanstelling van Stephan Knops van de zijde van stadhouder Brull. In 1712 staat in de bosprotocollen opgetekend: "Stephen Knops hat auf versuchen der Hövener den Busch Eyd ausgeschworen, und versprochen das Hauss und den Malensbusch traulich zu huten, und den Eyd an Vaelsbruch heut aus zu schwören".

Een onbekend schilderij van de kartuis van Roermond

Kort na de viering van het negende eeuwfeest van de orde der kartuizers¹ heeft nu ook Roermond een blijvende herinnering gekregen aan het daar tot 1783 gevestigde klooster van die orde. Dankzij de inspanningen van verschillende instanties, en vooral van de Stichting Rura, werd in de vroegere kloostertuin rond de grote kruisgang (Galilea major) en op de grondvesten van de voormalige huisjes van de monniken een stadspark tot stand gebracht, dat op 21 juni 1985 officieel voor het publiek werd opengesteld en de naam 'De Karthuis' draagt.² Vrijwel gelijktijdig werd de laatgotische kloosterkerk gerestaureerd en in gebruik genomen als centrum voor diocesane activiteiten op het gebied van catechese, jongerenpastoraat en roepingenpastoraal.³

Tijdens de aanleg van het stadspark was de Werkgroep Archeologie van de Stichting Rura in de gelegenheid om opgravingen te doen en daarbij de bouwresten van één van de kluizen bloot te leggen. De resultaten van die opgravingen, die onlangs gepubliceerd zijn⁴, verschaffen een interessante aanvulling op onze schaarse kennis omtrent de bouwgeschiedenis en het uiterlijk van de Roermondse kartuis. Voor die kennis beschikken we immers over slechts enkele bronnen: naast spaarzame archiefgegevens⁵ zijn dat met name de plattegrond die de landmeter J.J. Smabers in maart 1784, na de opheffing van de kartuis, heeft getekend⁶, en de reconstructietekening die is opgenomen in het werk *Maisons de l'Ordre des Chartreux. Vues et notices*.⁷

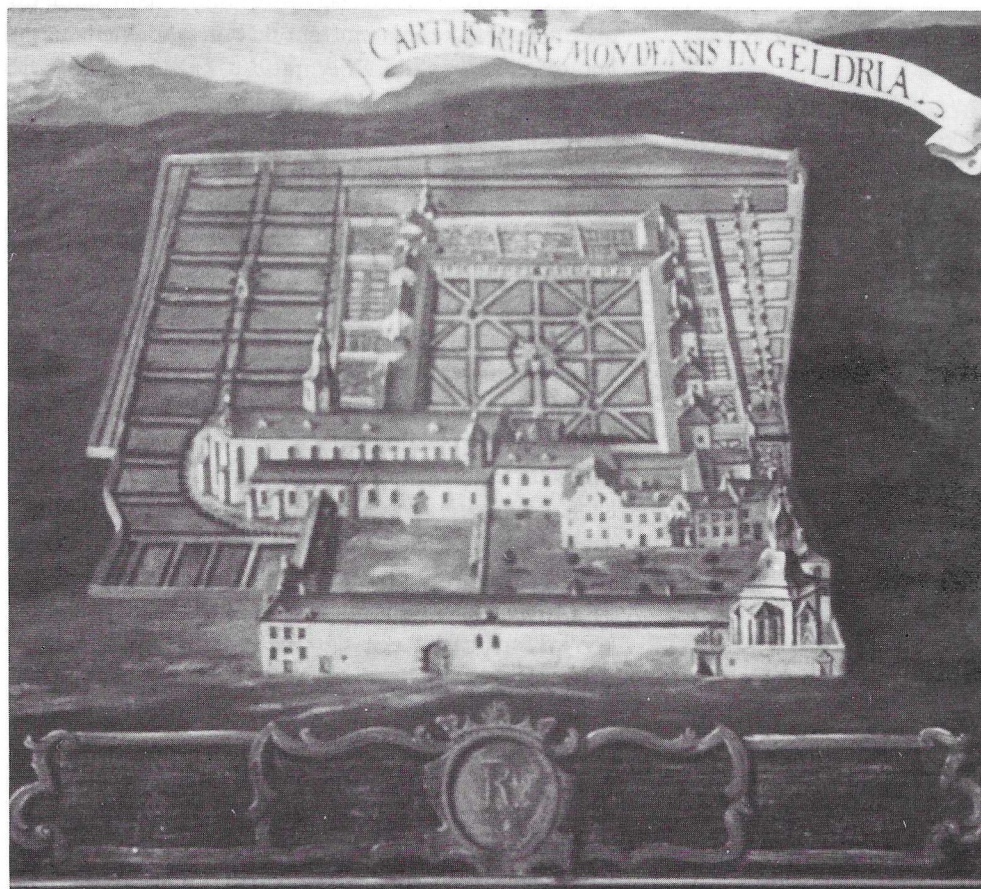
Maar er bestaat nog een andere, tot dusverre onopgemerkt gebleven bron die ons over het uiterlijk van de kartuis kan inlichten. Het gaat om een achttiende-eeuws olieverfschilderij, dat bewaard wordt in het stift van reguliere kanunniken van sint Augustinus in Klosterneuburg aan de Donau bij Wenen.⁸ Het maakt deel uit van een reeks van 38 veduten of vogelvluchten van kartuizen, geschilderd op linnen met een gemiddeld formaat van 86 bij 108,5 cm. De reeks is vrij zeker afkomstig uit een van de vroegere Oostenrijkse kartuizen en zal na de opheffing van de kartuizerkloosters onder Joseph II in Klosterneuburg terecht zijn gekomen. Voor de plaats van herkomst wordt gedacht aan de niet ver van Klosterneuburg gelegen kartuis van Mauerbach, eveneens in het Wienerwald.⁹ Op grond van stilistische kenmerken wordt de reeks tussen 1740 en 1760 gedateerd.¹⁰

De vogelvluchten vertegenwoordigen geen hoge graad van artistieke kwaliteit, maar zijn daarentegen als bron van historische en topografische informatie wel interessant. Toch moeten ze ook onder dat opzicht met het nodige voorbehoud bekeken worden. De maker of makers, wier namen ons niet zijn overgeleverd, hebben hooguit enkele der afgebeelde kartuizen uit eigen aanschouwing gekend. Voor de overige hebben ze moeten steunen op al dan niet gedrukte tekeningen of prenten. Daarbij hebben ze vaak abstractie gemaakt van de omgeving. Zo is ook de kartuis van Roermond, die toch binnen de stedelijke bebouwing lag, afgebeeld alsof ze midden in de onbewoonde eenzaamheid gelegen was. Dit procedé volgde de schilder bij meer kartuizen (Luik, Grünau, Tüchelhausen, Ittingen, Ferrara), terwijl we bij andere (Seitz, Freudnitz, Mauerbach, Gaming, Buxheim, Montello, Pavia) betrekkelijk realistische landschappen of in het geval van Lyon zelfs het silhouet van een stad kunnen zien. Het is duidelijk dat de mogelijkheden van de schilder bij het afbeelden van de omgeving ook beperkt zijn geweest door de informatie die het voorbeeld hem verschaftte.

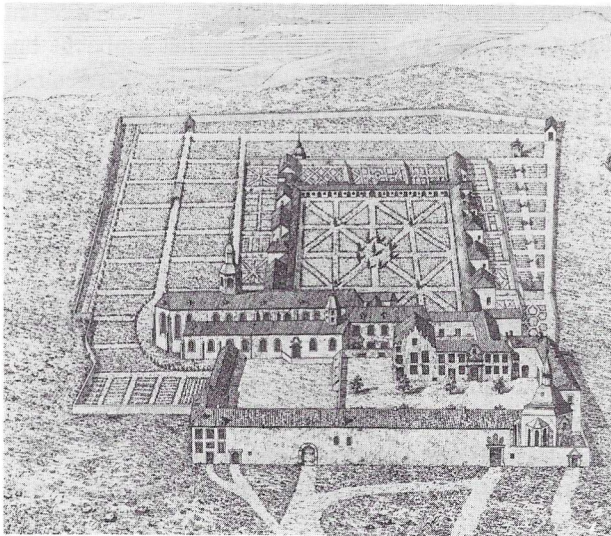
De reeks toont kartuizen die rond het midden van de achttiende eeuw nog bestonden. Roermond was toen

de enige kartuis op het grondgebied van het huidige Nederland. Wel zijn in de reeks nog de Belgische kartuizen van Gent, Luik, Brussel en Lier opgenomen. Het schilderij van de Roermondse kartuis is langs de randen beschadigd. Een gedeelte van de reeks heeft reeds een restauratie ondergaan; het Roermondse doek is deze eer nog niet te beurt gevallen. De kartuis wordt op het schilderij in een banderol gelocaliseerd: 'Cartus(ia) Ruremondensis in Geldria'. In een ornamentaal tableau is een Latijns onderschrift te vinden, dat in het kort de geschiedenis van de stichting verhaalt en melding maakt van enkele beroemde bewoners (Hendrik van Kalkar, Bartholomeus van Maastricht, Dionysius van Rijkel) en van de moordpartij door de troepen van Willem van Oranje in 1572. In het schilderij komen letterverwijzingen voor, zonder dat ergens een legenda te vinden is.¹¹ Ook in het aanbrengen van deze letters zal de schilder zijn voorbeeld wel gevolgd zijn.

Een datering van het schilderij rond 1750 komt vrij goed overeen met wat bekend is over de bouwgeschiedenis. Het toont ons de kartuis zoals die er moet hebben uitgezien na de verbouwingen en uitbreidingen tijdens het bewind van de actieve prior Joannes Schnickel, die van 1741 tot 1764 aan het hoofd van de kar-

Het schilderij van de kartuis van Roermond uit Klosterneuburg (foto Dr. H. Jelinek, Scheibbs).

De tekening van de kartuis van Roermond uit *Maisons de l'Ordre des Chartreux* (foto Universiteitsbibliotheek Nijmegen).

tuis stond.¹² Tussen 1743 en 1750 liet deze de kruisgang restaureren, en ook werd onder zijn leiding het interieur van de kerk en van de refter in barokke stijl verfraaid. Barok is ook de doorgang in het hoofgebouw tussen de refter en de cel van de procurator (rechts voor). Opmerkelijk is dat de Bethlehemkapel op de hoek van de Swalmerstraat en de Bethlehemstraat, die zich in 1784 in een onherstelbare staat bleek te bevinden¹³, er nog redelijk florissant opstaat.

Voor drie van de vier Belgische kartuizen is inmiddels vastgesteld dat de maker van de vogelvluchten dezelfde bron moet hebben gehad als die welke ten grondslag ligt aan de tekeningen in het reeds genoemde werk *Maisons de l'Ordre des Chartreux*.¹⁴ Datzelfde geldt ook voor Roermond. Tot in details, zoals de positie van de vensters en de motieven in de tuinaanleg, komen de beide afbeeldingen met elkaar overeen, al wekt de reconstructietekening een minder verfijnde indruk. De samenstellers van het genoemde werk, waaronder ook de uit Nederland afkomstige kartuizer Gerard Hulsbosch (1877-1954),¹⁵ vermelden helaas geen bronnen.¹⁶ Het is uiteraard mogelijk dat zij de reeks vogelvluchten uit Klosterneuburg gekend hebben. Waarschijnlijker is evenwel dat zij een achttiende-eeuwse tekening of prent nagetekend hebben, dezelfde die ook de Oostenrijkse schilder als voorbeeld moet hebben gediend. Zou nog ergens een origineel exemplaar van deze tekening of prent bewaard zijn? Dat is waarschijnlijk een van de vele vragen waarop het antwoord ergens in het "witte paradijs"¹⁷ te vinden is!

Peter J.A. Nissen

¹² P. Nissen, "Terugblik op het negende eeuwfeest van de Kartuizerorde, 1084-1984", in: *Monastieke Informatie*, reeks 16, nr. 99 (mei 1985) 126-136 en nr. 100 (juli 1985) 158-168.

¹³ De overbodige "h" in de naam van het park heeft in Roermond aanleiding gegeven tot een grappige vorm van volksetymologie: in plaats van over "de kar-tuis" hoort men al spreken over "het kart-huis"!

¹⁴ "Caroluskapel geeft Roermond allure", in: *De Sleutel* (Informatiebulletin Bisdom Roermond) 14 (1986) nr. 3, 6-7.

¹⁵ Sporen van Roermondse Karthuizers, Roermond 1986 (Stichting Rura, uitgave nr. 2).

¹⁶ J.M. Gijsen, *De bouwgeschiedenis van de Roermondse kartuis*, Roermond 1957 (onuitgegeven typescript); P. Janssen, "De bouwgeschiedenis van het Roermondse karthuiszkerklooster", in: *Sporen van Roermondse Karthuizers*, 15-20.

¹⁷ Gepubliceerd bij: H.J.J. Scholtens, "Het Roermondse kartuizerconvent vóór de 16e eeuw", in: *Publications* 86-87 (1950-1951) 187-245, tegenover 199. Ook bij Gijsen, o.c., als bijlage. Zie daar over de plattegrond ook 15-17 en noot 144.

¹⁸ Deel IV, Parkminster 1919, tegenover 88. Ondermeer overgenomen bij Scholtens, art. cit., tegenover 198; Gijsen, o.c., als bijlage; J.G.F.M.G. van Hóvell tot Westerflier, *Roermond tot 1867* (catalogus herfsttentoonstelling gemeentelijk museum), Roermond 1962, 22; idem, *Roermond vroeger en nu*, Bussum 1968 (Fibula-Heemschutreeks, 1), afbeelding 6.

¹⁹ Het schilderij heeft het inventarisnummer G 468. Ik dank Dr. Heinrich Jelinek uit Scheibbs (O) die mij een foto van het schilderij bezorgde.

²⁰ J. Hogg, "The Klosterneuburg collection of paintings of former charterhouses", in: *Die Kartäuser in Österreich*, Bd. 1, Salzburg 1980 (*Analecta Cartusiana*, 83), 200, met op 201-235 foto's van de schilderijen. Het Roermondse staat op 229.

²¹ Aldus A. Saliger in: W. Hilderbrand Hrsg., *Kartause Gaming. Jubiläumsausstellung 900 Jahre Kartäuser-Orden 1084-1984*, Gaming 1984, 131-135. Tijdens deze tentoonstelling, die van 12 mei tot 14 oktober 1984 in het gerestaureerde gebouwencomplex van de kartuis van Gaming te zien was, was het schilderij van Roermond onder nummer 6.12 tentoongesteld. Zie ook afbeelding 8 op 116.

²² A bij de Dionysiuskapel aan de grote kruisgang, B bij de kerk, C bij de refter, D bij het huisje aan de Bethlehemstraat, E bij het prioraat en F in de Bethlehemkapel op de hoek Swalmerstraat-Bethlehemstraat. Het huisje (D), dat achter de tuin van de prior tegen de Bethlehemstraat gelegen was, ontbreekt op de plattegrond van Smabers.

²³ Gijsen, o.c., 13; Janssen, art. cit., 19.

²⁴ Gijsen, o.c., 15.

²⁵ J. de Grauwe, "Les tableaux, représentant des chartreuses, conservés à Klosterneuburg", in: *Die Kartäuser und die Reformation. Internationaler Kongress vom 24. bis 27. August 1983*, Bd. 1, Salzburg 1984 (*Analecta Cartusiana*, 108), 202.

²⁶ Zie over hem en het werk: P. Nissen, "Nederlandstalige kartuizerauteurs uit de 19de en 20ste eeuw", in: F. Hendrickx red., *De kartuizers en hun klooster te Zelem. Tentoonstelling ter gelegenheid van het negende eeuwfeest van de Orde 1084-1984*, Diest 1984 (*Diestsche Cronycke*, 7), 146-156, met name 154.

²⁷ Afgezien van enige literatuur op 316-318.

²⁸ Zo noemde Pieter van der Meer de Walcheren de kartuis in zijn gelijknamige boekje uit 1929. Zie mijn in noot 15 aangehaalde artikel, 146-147. Ik bedoel met deze opmerking aan te geven dat zo'n tekening of prent zich best in het archief of de bibliotheek van een der nog bestaande kartuizen kan bevinden. Deze archieven en bibliotheken zijn echter, enkele kartuizen uitgezonderd, voor de meeste onderzoekers van buiten de orde vrijwel niet toegankelijk.